

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

AGNONIMLAR TIL VA MATN DOIRASIDA

Холтураева Феруза Камоловна

Преподаватель Университета экономики и педагогики

E-mail: Xolturayeva92@bk.ru

Tel.: +998 (93)-105-55-58

С.И.Тошева

Студентка НОУ Экономика и педагогика Карши. Узбекистан.

toshevasevinch194gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada agnonimiya hodisasi zamonaviy tilshunoslik nuqtayi nazaridan yoritiladi. Agnonimlarning til tizimi va badiiy matndagi funksional xususiyatlari tahlil qilinadi, agnonimik vaziyatning yuzaga kelish omillari aniqlanadi. L.N. Tolstoyning “Urush va tinchlik” romani materiallari asosida agnonimlar ishtirok etgan kontekstlar tahlil qilinib, muallifning kommunikativ niyatining amalga oshish darajasi baholanadi.*

Kalit so‘zlar: *agnonim, agnonimik vaziyat, valentlik, nutqiy faoliyat, kommunikativ niyat.*

Kirish

So‘z ma’nosini anglash masalasi uzoq yillar davomida an’anaviy tilshunoslik va psixolingvistikaning muhim tadqiqot obyektlaridan biri bo‘lib kelmoqda. Bu holat mazkur muammo doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning ko‘pligi bilan izohlanadi. XX asr oxiriga kelib, til birliklarini alohida til shaxsiyati tomonidan qabul qilinishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan agnonim atamasi ilmiy muomalaga kiritildi.

Agnonimlar deganda muayyan sabablarga ko‘ra til egasi uchun noma’lum yoki yetarli darajada tanish bo‘lmagan so‘zlar hamda ularning ayrim ma’nolari tushuniladi¹. Ushbu tushuncha til va ong o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganishda muhim nazariy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

V.V. Morkovkin va A.V. Morkovkinalarning fikricha, so‘zning agnonim sifatida idrok etilishi bir necha darajada namoyon bo‘lishi mumkin: til egasi so‘z ma’nosini umuman bilmasligi, uni faqat juda umumiy soha bilan bog‘lashi yoki predmetning aniq xususiyatlari haqida tasavvurga ega bo‘lmasligi mumkin². Demak, agnonimlik mutlaq emas, balki individual va nisbiy xarakterga ega.

Tizimli yondashuvda agnonimlar passiv lug‘at tarkibi bilan uzviy bog‘liq holda qaraladi. Aktiv va passiv lug‘at tushunchasi ilk bor L.V. Shcherba tomonidan ilmiy asoslangan bo‘lib, u passiv lug‘atga kam qo‘llaniladigan va iste’mol doirasi toraygan so‘zlarni kiritadi³. Shu bilan birga, til shaxsiyatining leksikoni doimiy ravishda o‘zgarib boradi va bu jarayonda agnonimlar soni kamayishi yoki ko‘payishi mumkin.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

V.D. Chernyak ta’kidlaganidek, leksikon hajmi va tarkibi yosh, ta’lim darajasi, kasbiy faoliyat kabi omillar bilan belgilanadi⁴. Shuning uchun bir shaxs uchun agnonim bo‘lgan so‘z, boshqasi uchun faol lug‘at birligi bo‘lishi mumkin.

Til birliklari inson tomonidan ikki asosiy rejimda qo‘llanadi: nutqni yaratish (produkti v) va nutqni qabul qilish (retseptiv). Retseptiv nutqiy faoliyatda so‘zlar kontekst orqali tushuniladi va bu holatda til egasidan so‘z haqidagi to‘liq bilim talab etilmaydi⁵. Aynan shu jihat badiiy matnlarda agnonimlarning idrok etilishida muhim rol o‘ynaydi.

So‘zlarning o‘zaro birikish qobiliyati, ya’ni valentligi, ularning semantik tuzilishi bilan chambarchas bog‘liq. Valentlik so‘zning boshqa birliklar bilan sintaktik aloqaga kirishish imkoniyatini ifodalaydi⁶. Kontekstda muayyan semalarning aktuallashuvi natijasida agnonimning umumiy ma’nosi anglashilishi mumkin, biroq uning aniq tasviri yoki funksional xususiyatlari noma’lumligicha qoladi.

Bu holat L.N. Tolstoyning “Urush va tinchlik” romanida uchraydigan klavikord so‘zi misolida yaqqol namoyon bo‘ladi. Ayrim kontekstlarda mazkur so‘z “chalmoq” fe’li bilan qo‘llanib, uning musiqiy asbob ekanini anglashga yordam beradi⁷. Biroq boshqa kontekstlarda bu yordam yetarli bo‘lmay, muallifning kommunikativ niyati to‘liq amalga oshmaydi. Aynan shunday holat agnonimik vaziyat sifatida talqin qilinadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Til birliklarini tushunish jarayonida agnonimlarning matndagi idrok etilish xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Agnonimlarning mavjudligi har doim ham agnonimik vaziyatni yuzaga keltirmaydi.

Agnonimik vaziyatning yuzaga kelishi so‘zning agnonimlik darajasi hamda uning sintagmatik muhitiga bog‘liq.

Shunday qilib, agnonimlar til va matn o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib beruvchi muhim lingvistik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Morkovkin V.V., Morkovkina A.V. Russkie agnonimy (slova, kotorye my ne znaem). Moskva: Astra sem; Russkie slovari, 1997.
2. Shcherba L.V. Opyt obshchey teorii leksikografii // Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel’nost’. Moskva: Editorial URSS, 2004.
3. Shcherba L.V. O troyakom aspekte yazykovykh yavleniy // Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel’nost’. Moskva, 2004.
4. Chernyak V.D. Agnonimy v leksikone yazykovoy lichnosti // Russkiy yazyk segodnya. Вып. 2.
5. Tolstoy L.N. Urush va tinchlik. 20 jildlik to‘plam. Moskva: Goslitizdat, 1962. 4–5-jildlar.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

6. Gak V.G. Valentnost' // Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar'. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya, 1990.

